

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

Завершеної концепції *ритму* у П. Біциллі немає, проте подальше осмислення його багатогранної творчості дозволить наблизитися до змісту його розуміння цієї найважливішої категорії, розкрити протиріччя підходів та міркувань ученого, зрозуміти його ідеї в контексті потреб інтелектуальних пошуків сучасної науки.

¹ Див. докладніше: Попова Т.М. Історіографія, біоісторієписання, біциллієзнавство: теорія, методологія, практика. Одеса: Бондаренко М.А., 2022. С. 358-377 (рос. мов.)

² Біциллі П.М. Нариси теорії історичної науки. Прага: «Пламя», 1925. С. 263 (рос. мов).

³ Rhuthmos (Research Platform) // URL: <https://time-issues.org/rhuthmos-research-platform/>; <https://rhuthmos.eu/spip.php?article1685>

⁴ Фуко М. Ніцше, генеалогія та історія: Foucault M. Nietzsche, la genealogie, l'histoire // Hommage a Jean-Hippolyte. P., 1971. P.145-173

⁵ Біциллі П.М. Нариси теорії історичної науки. Прага: «Пламя», 1925. С.10-11, 28-29, 301 (рос. мов.)

⁶ Там само. С.217-218.

⁷ Там само. С.245, 37.

А. О. Налівайко (Одеса)

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО СЕРЕДНІХ ВІКІВ В ДОСЛІДЖЕННЯХ Л. БЕРКУТА

Питання книжкової культури середньовіччя завжди були пріоритетним напрямком для наукових студій Л. Беркута (1879–1940) – українського історика, викладача, дослідника західноєвропейського Середньовіччя.

Вступивши на службу в. о. доцента Варшавського університету і пропрацювавши тут вісім років (спочатку доцентом, а потім на посаді професора), весь цей період Л. Беркут поряд з викладацькою та виховною роботою активно займався наукою, збираючи необхідні матеріали, і після необхідної обробки публікував їх.

Взагалі треба відмітити, що саме Варшавський період (1909–1917 рр.) в науковому житті Л. Беркута є особливо дієвим та плідним¹. Науковець, майже відразу після зарахування на службу до Варшавського університету (з 1909 р.), ще до свого захисту магістерської дисертації, практично щороку, навіть і частіше, був відраджений за кордон, маючи прекрасну можливість працювати в

зарубіжних архівах, бібліотеках, брати участь в міжнародних наукових з'їздах. У своїй біографії сам український професор про це повідомляє: «майже всі попередні роботи писав за кордоном»².

Переходячи до опису праць Л. Беркута, присвячених цій темі, обмежимося загальною оцінкою його творів, тезисно виклавши зміст доступних нам робіт.

Найпершою роботою Л. Беркута в області західноєвропейської історіографії була «*Возникновение и характер средневекой анналистики*»³, яка була видана в Києві в недовгий період перебування вченого на посаді приват-доцента в університеті Св. Володимира⁴. Метою даного твору було продемонструвати зародження, становлення та розвиток на Європейському континенті так званих анналів. Трохи згодом ця робота була перевидана ще два рази, але вже у Варшаві, після того, коли Л. Беркута було обрано на посаду штатного доцента⁵.

Бажаючи ознайомити науковий світ з результатами своїх наукових пошуків, Л. Беркут до згаданої роботи додає ще одне своє дослідження – «Короткий нарис сучасного стану питання про так зв. *Annales Regni Francorum*» так, що композиційно вона складається з двох частин.

З 1911-1914 рр. також у Варшаві Л. Беркут видає ряд невеликих за обсягом робіт, в яких дає короткий нарис розвитку західноєвропейської видавничої діяльності. Тут ретельно і акуратно, з наведенням належного наукового апарату, Л. Беркут робить огляд джерел з початкової історії середніх віків: германців й «перехідної» епохи. Розглядає ранні праці західнохристиянської історіографії – Павла Орозія, блж. Августина. З'ясовує вплив робіт Євсевія Кесарійського на характер і форми історичного письменства. Сюди можна віднести наступні короткі публікації українського професора: «*Обзор источников для первоначальной истории средних веков: Германцы и переходная эпоха*»⁶, «*Остготы и вестготы. Ихъ историография*», «*Историография времени Меровингов. Венанций, Фортунатъ и Григорий Турский, Фредегаръ и "Gesta"*»⁸.

До цих робіт належить ще одна ґрунтовна праця Л. Беркута: «*Христианские легенды и Жития Святых ранней эпохи средних веков*»⁹. Твір розділено на дві частини. У першій Л. Беркут використовує аґіографічний матеріал, домеровінґської легенди, опублікований в таких авторитетних серіях, як житійний довідник, виданий болландистами [Bibliotheca hagiographica latina, 1899–1901]. Другу професор присвячує короткому розбору Житій і Страждань святих вже безпосередньо меровінґського часу. В цій роботі автор розглядає не тільки початок і розвиток середньовічної легенди, а й

питання про стосунок пізніших текстів до найперших етапів поширення християнства на Заході. Л. Беркут відстоює позицію розглядання життя святих ранньої епохи середніх віків як реальне історичне джерело.

У 1911 р. Л. Беркут видає практично новаторську для свого часу роботу: «*Памятники латеранской историографии*»¹⁰. У цій невеликій за обсягом монографії мова йде про так званий «*Liber Pontificalis*» – життєписи та діяння римських пап від ап. Петра і до Стефана V (пом. 891 р.), які почали записуватися в Латерані з першої половини VI ст. З часом з'являється друга редакція даного збірника, а з початку VIII ст., вказує Л. Беркут, численні його доповнення.

«*Liber Pontificalis*», – продовжує професор, – є, по суті, анонімний історичний твір, дуже неоднаковий у своїх окремих частинах і досить строкатий за стилем і манерою викладу»¹¹. Кінцева межа тексту цього історичного пам'ятника – коротка біографія папи Пія II (пом. 1464 р.). Перші його видання належать Петру Краббе і Алоїзію Липману, останні – абату Дюшену та Теодору Момзену. У кінці свого наукового дослідження Л. Беркут зазначає, що науковці так і не дійшли одностайності про перевагу того чи іншого манускрипту¹².

Особливої уваги заслуговує ще одна монографія Л. Беркута, видана також у Варшаві в 1912 р., яка містить у собі історичний аналіз літератури періоду так званого «*каролінгського відродження*»¹³. У своїй роботі Л. Беркут дійшов висновку, що Каролінгські реформи у сфері освіти привели до помітного поживлення в усіх областях інтелектуального життя. З цього приводу він пише наступне: «Придворна академія і школа зіграли величезну роль у справі розвитку освіченості у франків. Навіть більше того: зі школи вийшло багато відомих діячів». Тут український історик докладно зупиняється на розгляді каролінгської історичної традиції. Описує біографії і твори видатних світочів епохи: Алкуїна, Павла Диякона, Ангільберта, Енгарда з його знаменитою біографією Карла Великого: «*Vita Karoli Magni*», говорить, які саме історичні твори були знайомі каролінгським читачам¹³.

Л. Беркута цікавлять не тільки питання, пов'язані з просвітою та літературною традицією, яка своїм корінням сягала в античну спадщину. Його увагу привертає ще один цікавий момент ідеологічного характеру так званої «політичної теології» Каролінгської епохи, яка зіграла одну з ключових ролей в становленні середньовічної цивілізації: взаємодію християнської, німецької та римської культур.

Закінчує свій історіографічний нарис Л. Беркут інформацією про «Codex Carolinus» – зібрання папських листів до каролінгських правителів¹⁵.

Найважливіша праця Л. М. Беркута, головна робота цілого життя – це його докторська дисертація, присвячена джерелознавству середньої історії періоду утворення й консолідації національних держав на романо-германському заході, яка була видана ним в якості окремої монографії¹⁶. Головним завданням його дослідження було на основі власного розробленого методу викласти низку зв'язаних нарисів з історії розвитку середньовічної західної історіографії IX–XI ст. До його докторської дисертації увійшли багато матеріалів, опублікованих автором раніше¹⁷. Однак до написання своєї головної праці, яка лягла в основу докторської дисертації, він підходив поступово, попередньо опублікувавши ряд невеликих робіт. Про це сам Л. Беркут повідомляє: «Рік за роком готував потрібні на це матеріали, і тепер можна сказати, що мрія ця справджується»¹⁸.

Ця монографія, що складається з ряду окремих нарисів, внутрішньо пов'язаних між собою, мала на меті, як про це пише сам професор: «дати освіченому громадянству матеріали з історії розвитку середньовічної історіографії»¹⁹. Теми, які поставлені в роботі до того часу, так і не стали предметом спеціальних досліджень, що і викликало звернення до них автора. Робота Л. М. Беркута складається з чотирьох розділів, в яких в головних рисах послідовно розглядаються початкова доля національних історіографій, що з'явилася в Західній Європі з середини IX ст.: німецької, французької, італійської.

Що являє собою зміст роботи?

У першому розділі, опираючись на джерела, які містяться в головних колекціях «Monumenta Germaniae Historica», а також на спеціальні історіографічні роботи (переважно німецьких вчених: Ф. Яффе, В. Гізібрехт та ін.), Л. Беркут подає чудовий опис історичних подій V ст., вказує на спільні та протилежні елементи між римськими та германськими світами, говорить про те, як вони дійшли відносної рівноваги в новій франкській державі.

Далі науковець фіксує головні події доби Карла Великого та відновлення ним «Західної Римської Імперії» 800 р. Після цих загальних зауваг Л. Беркут переходить до основної частини свого дослідження – історіографії часів Людовика Побожного та його синів, розглядаючи окремі твори історичної літератури – спочатку з тієї доби, коли правив сам імператор (пом. 840 р.), а далі й його спадкоємці²⁰. Окрім цих джерел, автор відзначає наступні джерела цієї епохи: роботи поета Ермольда Чорного з Аквітанії, твори Агобарда

архієпископа Ліонського, праці Рабана Мавра, важливий життєпис славнозвісного реформатора чернечого життя Бенедикта Аніанського, який написав його наступник у сані абата Ардон, на прізвище Смарагд (пом. 843 р.).

Другий розділ своєї монографії Л. Беркут присвятив історичній літературі в Західній Європі другої половини IX ст. Цікаво, що цей розділ український історик поділив на три частини, згідно з географічним та етнографічним принципом формування майбутніх національних держав: Німеччини, Франції, Італії.

Вчений говорить про велику освітню та політичну діяльність абатств Санкт-Галленського – в Алеманії, Лоршського – у теперішньому Гессені, або Фульдського, яка розгорнулася на «всенюку своєю широчінь»²¹. Основним джерелом літописного типу даного періоду Л. Беркут визначає С.-Бертинські аннали (Annales Bertiniani), називаючи їх мало неєдиним джерелом для історії Франції IX ст. Закінчує другий розділ своєї монографії Л. Беркут описом та характеристикою важливого джерела з історії Лотарингії другої половини IX ст. «Всесвітньої хроніки» абата Регінона»²².

Третій розділ український медієвіст присвячує історичній літературі за часів Оттонів та Генріха II в Німеччині, періоду 919–1024 рр. Розглядаючи питання про розвиток німецької історіографії за Оттонів, Л. Беркут зазначає, на наш погляд, одну цікаву річ, – «вельможні жінки Саксонських імператорів: Едіта – англійка, Адельгайда – бургундка, Теофанія – грекinya, потрапивши до чужого їм оточення, стільки ж дбали про освіту, як і чоловіки»²³.

Закінчивши свої загальні зауваження про хід просвіти в добу Саксонських імператорів, Л. Беркут звертає увагу на те, що його особливо цікавить в даному розділі – на німецьку історичну літературу X ст., а саме на біографії та твори знаменитих істориків, хроністів цього часу: Відукінда Корвейського і його хроніки «Діяння саксів», поетесу, черницю Гандерсгаймського монастиря Росвіту²⁴, та Хроніку Тітмара єпископа Мерзебурга.

В останньому розділі своєї монографії Л. Беркут на основі вивчених джерел аналізує історичну літературу у Франції та Італії X століття²⁵. Тут Л. Беркут дає високу оцінку кращим історичним творам цієї епохи: анналам Флодоарда та історії Ріхерда²⁶.

Закінчує свої «Етюди з джерелознавства» Л. Беркут описом стану італійської історичної літератури X ст. Тут особливий інтерес у автора викликає Ліутпранд, єпископ міста Кремони. Від Ліутпранда, пише Л. Беркут, до нас дійшло три твори: «Antapodosis» (Відплата),

«Historia Ottonis» (Історія Оттонів), «Relatio de legatione Constantinopolitana» (Звіт про місію до Константинополя)²⁷.

У підсумку монографії дуже лаконічно вчений окреслює головні пріоритети свого дослідження: «Виходячи з загальної концепції «Нарисів», я намагався дати повну картину студій окремих історичних творів IX – поч. XI ст. не в абстрактно-філологічній формі, а, що найголовніше, в їхньому змісті, я не полінувався зібрати чималий матеріал... окрім цього я не забув у потрібній мірі критично поставитися до питань, які стосуються внутрішнього аналізу текстів»²⁸. Ця робота була успішно захищена і отримала високу оцінку тодішнього секретаря Української Академії Наук Агатангела Кримського (1871–1942)²⁹.

За останні роки викладання своїх джерелознавчих студій Л. Беркут почав видавати свої роботи українською мовою. Його «Етюди з джерелознавства середньої історії», окрім своєї наукової цінності, мають ще й велике культурне значення, бо одні з перших на цю тему вийшли в світ українською мовою³⁰.

В якості висновку підкреслимо декілька основних моментів:

Широке використання джерел, а також певних здобутків західної і вітчизняної історіографії дозволили Л. Беркуту, творчо проаналізувати характерні риси і особливості середньовічної історичної літератури.

Треба підкреслити що такі роботи Л. Беркута, як: «Памятники латеранской историографии», «Христианские легенды и жития святых ранней эпохи средних веков», «Возникновение и характер средневековой анналистики», заслуговують на особливу увагу, оскільки є практично новаторськими і є суттєвим внеском вченого в розвиток медієвістики в Україні.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 166. Народний комісаріат освіти УСРР. ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 483. Арк. 1-2.

² ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 483. Арк. 4.

³ Беркут Л. Н. Возникновение и характер средневековой анналистики. Киев, 1910. 16 с.

⁴ ЦДАВО. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 483. Арк. 2-3.

⁵ Беркут Л. Н. Возникновение и характер средневековой анналистики. Издание 2-е. Варшава, 1911.

⁶ Беркут Л. Н. Обзор источников для первоначальной истории средних веков: Германцы и переходная эпоха. Варшава, 1913.

⁷ Беркут Л. Н. Остготы и вестготы. Их историография. Варшава, 1914.

- ⁸ Беркут Л. Н. Историография времени Меровингов. Венанций, Фортунат и Григорий Турский, Фредегарь и «Gesta». Варшава, 1914.
- ⁹ Беркут Л. Н. Христианские легенды и жития святых ранней эпохи Средних веков. Варшава, 1911.
- ¹⁰ Беркут Л. Н. Памятники латеранской историографии из записок по источниковедению средней истории. Варшава, 1911; Беркут Л. Н. Памятники латеранской историографии из записок по источниковедению средней истории. Изд. 2-е. Варшава, 1911.
- ¹¹ Там само. С.2.
- ¹² Там само. С.5-8.
- ¹³ Беркут Л. Н. Карл Великий и франкская образованность и литература его времени. Историографический этюд. Варшава, 1912. С.1-46.
- ¹⁴ Там само. С. 11-18-30-31.
- ¹⁵ Там само. С. 40-41.
- ¹⁶ Беркут Л. М. Етюди з джерелознавства середньої історії. Період утворення і консолідації національних держав на романо-германському заході. Київ, 1928.
- ¹⁷ Там само. С.7
- ¹⁸ Там само. С. VI.
- ¹⁹ Там само. С.1.
- ²⁰ Там само. С.10.
- ²¹ Там само. С.43.
- ²² Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Treverensi. Monumenta Germaniae Historica: rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi 50. Hanover, 1890. 224 s.
- ²³ Беркут Л. М. Етюди з джерелознавства середньої історії. Період утворення і консолідації національних держав на романо-германському заході. Київ, 1928. С.77.
- ²⁴ Там само. С.84.
- ²⁵ Там само. С. 139-144.
- ²⁶ Там само. С. 111.
- ²⁷ Там само. С.122-125.
- ²⁸ Там само. С. 134.
- ²⁹ Там само. С.1.
- ³⁰ Левченко М. Леонід Миколайович Беркут (з нагоди 25-их роковин наукової діяльності). Збірник історично-філологічного відділу УАН. 1928. Кн. 16. С. 281-282.

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOlb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IFE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IFE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О. В., Корчемна І. С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П. М. Біцилли (до дня пам'яті)	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П. А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.	90
<i>Венгер А. Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіосак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тоцев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багратидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмілий підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518